

DOKUMENTUM

LUKÁCS GYÖRGY KAFFKA MARGITRÓL

Lukács György 1970-ben megjelent *Magyar irodalom – Magyar kultúra* című kötetének előszavában első Ady cikkének sorsáról, illetve a *Nyugattal* való kapcsolatáról írva megemlítette Kaffka Margitról szóló bírálatát is: „Osvát kérésseljesen elutasítása után kénytelen voltam [az Ady cikket] a *Húszadik Században* közölni. Nem kétséges, hogy ezek az ellentétek végső fokon módszertaniak és világnézeti voltak. Tisztán irodalmi vonalon én akkor éppen úgy kiálltam Babits és Kosztolányi versei, Móricz és Kaffka prózája mellett, mint bármely kritikus a *Nyugat* köréből.”

Sajnos a magyar irodalmi tanulmányokat tartalmazó kötet anyagának összeállításáig nem került elő a Kaffka Margitról írott cikk, az Előszó fentebb idézett részlete azonban figyelmeztet arra, hogy Lukács György ezt az írását is szellemi fejlődésének dokumentumai közé sorolta, Ady élménye, Balázs Bélával kötött barátsága mellett a progresszív irodalom szélesebb körével való szolidaritását is hangsúlyozni kívánta.

★

KAFFKA MARGITRÓL

(CSENDES VÁLÁSÁGOK KAFFKA MARGIT NOVELLÁI.
A NYUGAT KIADÁSA.)

— A Magyar Hírlap eredeti tárczája★ —

írta: LUKÁCS GYÖRGY

Nagyon-nagyon kellemesek ezek a novellák, jólesők az ember minden érzékének; értően gondos és finom érzékiségű kezek rendeztek el bennük mindent. A legközségesebb dolgokat valami elhallgatott romantika fényei veszik körül és

★ 1910. jan. 27. XX. évf. 22. sz. 2–4.

a legközönségesebb emberekben is van valami mélyen szeretetreméltó. És a szavak gyengéd, megértő simogatással formálnak ki mindent és anélkül, hogy szépítenének valamit, jólesővé, jóízűvé teszik a tragédiákat.

Nem felesleges ezt kezdetnek és külön hangsúlyozni, mert asszony írta ezeket a novellákat és — az élet és a művészet viszonyának különös paradoxájaként — emberi kedvesség, emberi érték a legritkább jegye asszonyok alkotásainak. Nagy tehetségű asszonyok írtak és festettek már eddig és mégis nagyon igaz az, amit egy német műhistorikus mondott, hogy kevés asszony van, aki be ne piszkolná magát, ha palettát vesz a kezébe. Bepiszkolja magát és képe már a bepiszkolt egyéniséget fogja kifejezni. Különös dolog, de így van: a férfit fokozza az alkotása, sőt olyan értékeket is emel ki lelke mélyéből, amik anélkül talán örökre felismeretlenek maradtak volna előtte is; az asszony mindig szebb és több annál, amit megcsinálnia megadatott, még a legjobb eszt, ha valahogy homályosan sejtetni képes velünk képe vagy írása, hogy milyen ember lehetett, a kit eltakar. És szép, finom és mély asszonyok élete látszik lármásan ügyeskedőnek vagy esetlenül darabosnak, ha formát akarnak adni megnyilvánulásainak. Azt hiszem a romantika nagy asszonyai világosan érezték ezt (a legbiztosabb határozottsággal a legnagyobb: Caroline) hogy az így van és így kell lennie. És beérték azzal, hogy beszélgettek, szalonokat tartottak, leveleket írogattak és ezekben a levelekben és beszélgetések emlékében tiszta fényekben ragyog minden, amiért egykor szerették őket — és hol van a híres a „nagy” írónok embervolta? Flaubert-rel váltott leveleiből kiérzünk valamit a George Sand emberi szépségéből és előkelőségéből és nagyon szeretnők érte — ha nem zavarná meg érzésünk tisztaságát a regényeire való emlékezés. Úgy látszik: férfiak találták ki a formákat férfiérzések fokozása számára; talán ők találták ki azt is, hogy egyáltalában meg kell formálni a dolgokat.

Talán. Mert vannak mégis asszonyok, akik, ha nem küzdik is le a formák ellentállását, legalább kijátsszák, megkerülik azt.

Nem teremtenek új, asszonyi formákat (ha ez egyáltalán lehetséges) de addig puhítják, simogatják a férfiaktól kapottakat és ügyes kezekkel addig törlik el simogatásuk látható nyomait, amíg valahogyan, szinte észrevétlenül mégis belopja magát, szépségük, kedvességük, előkelőségük, asszonyiságuk az írásukba. Ez talán nem az igazi nagyság kritériuma, bár nagyon feltűnő, hogy a legnagyobbak művészeté, az Elisabeth Browningé, a Selma Lagerlöfé ilyen. És csak náluk sokkal kisebb „jó” vagy akár „nagy” írónőkben (és festőnőkben) van meg minden tehetségük és erejük mellett az asszonyművészetnek penetráns kellemetlensége; az az érzés, hogy semmi értelme a létrejöttének, mert nem elég nagy, hogy mint dolog nagy lehessen és embert, akit szeretni lehetne, nem érzünk soha mögötte; hogy felesleges erőlködés, férfiküzdelmek szomorú paródiája csupán. És csak páran vannak, nagyon kevesen, akik bátran és elszántan asszonyok, és azok maradnak, nemcsak elindulásuk irányában, de annak módjában is. Abban a magától értetődő tapintatosságban, amivel ezt még maguknak sem vallják be soha, amivel — asszonyi jó modorból — csak belülről formálják a maguk képre a dolgokat; kívül meghagynak mindent, ahogy volt, ahogy a férfiak csinálták és kívánják. Abban, ahogy tetszeni akarnak írásaikkal és írásaikon keresztül, sőt írásaik ellenére is ha kell és abban a jóleső ügyességben, ahogy a felszínen, mégis az írások kedvéért történik minden. Van ma mégis egy pár asszony, aki kezdi asszonyi értéké átalakítani és így megbódítani a férfiak több ezredéves intellektuális és művészi kultúráját; aki számára minden okosság, gondolkodás, tudomány, lelki elmélyedés és elfinomodás csak szépítőszer, csak új eszköz az ősi, az örökké egyforma asszonyi célok elérésére. És ha ilyen asszonyok írni vagy festeni kezdenek (és van tehetségük hozzá) akkor írt szavaik csengése olyan szép lesz, mint csendes szobákban eluttogottaké és vonalaik rythmusa olyan, mint legszebb lépéseiké. Még kevesen vannak ezek az asszonyok és könnyű volna ideírni neveiket. És szép is volna és szeretném is, de nem teszem meg mégsem — a többiek kedvéért.

Asszony nem írt még tragédiát sohasem. A dráma, a tragédia brutálisan, alku nem ismerően egyenesvonalú szükségszerűség talán az az érzés, amivel asszony a legkevésbé képes megbarátkozni. Az asszonyok szükségszerűségérzése a növényélet szükségszerűségéé, a nagy közösségből még ki nem szakadt-ságé, a konfliktustalan szükségszerűség: lyra. És az érdekes megtörténés az ő érzéseik számára érdekes megtörténés marad; álmok beteljesedése, vagy álmok összcsohlása, az élet, amibe bevágnak, vagy ahonnan kifelé vágyódnak, mindenképpen az, a mi megszakít valamit – a nagy vegetatív közönségességet, az életet – tehát érdekes, romantikus, nem életet jelentő, nem szükségszerű. Asszonyi érzés számára novellák lesznek a tragikus élményekből is. De ezzel nagy elfinomodások és elmélyülések lehetősége van megadva: egy új perspektíva a történésekkel szemben. Kaffka Margit novellái is, mint minden igazi jó novella, érdekes eseteket, furcsa és fantasztikus történeteket mesélnek, de írásainak atmoszférája – a nélkül, hogy elmosná a ponteként eljövő és szükséges dolog kielezetztségét – mégis egységesebben és lágyabban fogja össze a fantasztikus történeteket hétköznapi háttérükkel. Mert az igazi asszony számára várt dolog a fantasztikum és meseszerű a közönséges élet; persze igaz ez is: fantasztikusabb a különös dolog és gyötrőbbben banális a hétköznapi, mint minden férfinak. De ez a kétféleség együtt van meg és elválaszthatatlanul egymástól. Kislányos álmok vágyó lyrikuma keveredik így ezekben a novellákban a fiatal asszonyos, naivan fölényes okosságnak és belső biztosságnak humorával. Vágyódás, fölényes okosság a vágyódásokkal, megértő elnézés az okossággal és minden keresztlül újból, töretlenül, ha nem naivan is már, ismét vágyódás: ez ezeknek a novelláknak levegője. És történeteik: egy epizód egy életből. Megjelenik valami, a gazdagon árnyalt szürkeségében, tompán fénylő mindennapi életben és egy percre aranyos fantasztikumban ragyog minden. És aztán elsuhan és utánna még többrétűen árnyalt lesz ez a szürkeség, még telibb vágyakkal, vágyak emlékeivel és új vágyódások lehetőségeivel: étellel. Az élet. Hol van? A vágyó-

dásokban? Vagy teljesülésekben? Elsuhan valami s talán élettel telibb volt várni rá és gazdagabbak ittléte pár pillanatánál a ráemlékezések hosszú éjszakái. Csendes feleletek vannak ezekben a novellákban csendes kérdésekre; feleletek és kérdések, amiket lemosolyognak, amiket le lehet mosolyogni, mert amire vonatkoznék, azt úgysem fogják megfogni soha.

Egy nagy feltalálóról, nagy alkotóról mondja, legnagyobb küzdelmeit írva le, hogy „csaknem gyerekesen férfias volt”. A legtöbb férfi, minden gondolkodó férfi gyerekes ezekben a novellákban az asszonnyal szemben állván. Az új asszony megértő szeretete ez: megbocsátani a férfinak durva fölényét és az igazi életet brutalizáló okosságát. Legszébb ez az egy mosollyal összetörése okossági önérzeteknek, mikor egy diák egész fiatalosan kész „világnézete” omlik össze barátja anyjának egy mosolya előtt, hogy gazdagabb lehessen nélküle, bizonytalanabb és ezért erősebb, ingadozóbb és ezért közelebb az élethez, férfi és nem kamasz. (Csendes válságok.) Legkedvesebb humorú, mikor egy kis, poros, kóczos piszkos cseléd lány mosolyogva, anyáskodva uralkodik a nietzscheánus okos diák felett. (Rablás.) De legmélyebb talán akkor, — mert az élet az asszonyi, a fölényes az asszony felett is — mikor mosolygó melankóliával épül fel egy csendes műteremben és mosolygó melankóliával tűnk el velencei csanakban csendesen leáldozó napként a festőnő és az író tudatos, elhatározott, eltökélt szerelme. (Külön úton.)

Ez a kedves és finom előkelőség minden tragédiájának stílusa. És legfinomabb és legelőkelőbb a legmélyebben, az öregedő nábob tragédiájában, aki halálsejtelmekkel jött haza és utolsó perczeiben váratlan teljesüléseket ígér az élete. Egy elveszettnek hitt Giorgione van a lakásán, Constanza Dogarossa arcképe sötétlila, csipkés ruhában, vörösbarna hajjal, fátyolos szemekkel, narcis-virágokat tartva az arcához. És meglátja az asszonyt az életben — egy eladósodott szerkesztő álmaitól megcsalt és kifosztott feleségét — és elhívja, hogy jöjjön el hozzá és szedje le kertje narcisait és öltözzék sötétlilába és álljon a kép mellé. És meglehetne a teljesedés, eljönne az asz-

szony és arczához tartaná a virágokat, mint az öreg ember Giorgioneje, de alig valamivel azelőtt, hogy meglehetne, agyonlövi magát az öreg ember. Fél a fiaskótól — vagy a teljesevéstől talán? Ki tudja. Kaffka Margit a szerkesztőék életét írja le, fantasztikus meggazdagodásukat (mert a narczisokkal, amiket az asszonymak küldött, fantasztikusan sok pénzt is küldött neki). Csak az ő nyomorukat, összetört és újból felcsillanó reményeiket látjuk és a másik, az igazi tragédia csak keresztülcsillog ezen, csak háttér, csak különös emlék, amiből csak egypár részlet eleven: Giorgione asszonya a narcziszcsokorral kezében és egy öreg ember furcsa tekintete és zöldes agátköves gyűrűje a mutatóján. (Egy nap.)

Ebben az én érzésem szerint legszebb novellájában makulátlanul tiszta a Kaffka Margit különös új stílusa. Mert az ő novellái nem magukat a dolgokat adják kemény, brutális megérzékítettségekben, hanem azt, ami elevenné és valamit jelentővé teszi őket. És mégis — végső dolgokban asszonyok mindig realisabbak és gyakorlatibbak a férfiaknál — a dolgok, a történések maradnak fontosak igazán; könnyű iróniája, amivel igazi jelentőségére szállítja le a felvevő okoskodást és megértést, visszaadja nekik súlyukat, csak keménységüket veszi el tőlük. Itt és még egy pár novellában egészen tökéletes ez a transparentia. (Csak példaképpen írom az eddig felsoroltak mellé: Soror Annuncia; Az ember meséje; Utak; A kisasszony.) És csak egy pár hely van, ahol bánt egy kicsit az okoskodása a dolgokról, ahol úgy érzem: nincs elég distantiája a maga gondolataihoz, nagyon is komolyan veszi őket, nem érzi legmélyebb feleslegességüket és ennek humorát. (A legerősebben talán a szép helyekben gazdag „Tavaszi alkony álma” végefelé.)

Közli: TÍMÁR ÁRPÁD

MIKSZÁTH KÁLMÁN ISMERETLEN NOVELLÁI

A 70-es évek irodalmunk történetének legkevésbé átvizsgált területe (igaz, hogy értékek szempontjából is mélypontja), s így nem egyszer előfordul, hogy alig-ismert hetilapjai valamelyikében a századvég legtöbbszörre menendő fiataljainak ismeretlen írásaira bukkanunk. (E szempontból már felhívtam a figyelmet a politikai élclapokra; ezek e műsáttaliban korban jobban virultak, mint az irodalmi lapok). Így történt, hogy egyebet keresve, néhány ismeretlen Mikszáth-írás került szemem elé. A következők: *A fotográfiák regénye* (Magyarország és a Nagyvilág – 1873. 3. folytatás), *Sárika grófnő*; eredeti elbeszélés (Fővárosi Lapok – 1874. I. köt. 129–131. sz.), *Az ősz végén*; tárcacikk (Fővárosi Lapok – 1874. II. köt. 268. sz.), *A zsiróns kereső*; fővárosi tárcza (Fővárosi Lapok – 1874. II. köt. 283. sz.), *Az újságfaló*; Fővárosi tárcza (Fővárosi Lapok – 1875. I. köt. 18. sz.), *A Garibaldi bora*; Víg elbeszélés (Fővárosi Lapok – 1875. Hét folytatás), *Egy sor a bibliában* (Magyar Bazár – 1877. júl. 1., folytatása: aug. 1.), *A 2725/876. sz. percsomó*; Eredeti elbeszélés (Hölgyek Lapja – 1878. Hét folytatása), *Egy ellenzéki szavazat*; Beszélyke (Hölgyek Lapja – 1878.), *Az örökös vőlegény*; Rajz (Hölgyek Lapja – 1878.), *A legszerettebb atya és anyja*; Petőfi szülei (Hölgyek Lapja – 1878.), *A fesiő szlv* (Budapesti Bazár – 1879. márc. 1., márc. 15. Két folytatás), *A fehér farkas* (Budapesti Bazár – 1879. dec. 1., dec. 15. A kritikai kiadás tud róla, de csak 1880-ból), *A Rékiék Borcsája*; Népies elbeszélés (Szünóra – 1879. I. köt. 3. sz.), *A szónokok* (Fővárosi Lapok – 1886. 30. sz.),¹ *A majdnem szónokok* (Fővárosi Lapok – 1886. 31. sz.).²

A felsorolt lapok – a *Fővárosi Lapok* kivételével – mind divatlapok, mert e korban szépirodalmat főképp nők olvastak. A novellák, illetve tárcák még nem mutatják a későbbi mestert, de jelzik a tehetséges növendéket, akinek már kirajzolódik az egyénisége; saját világa, észjárása, hangja, alakjai vannak. Már rá lehet ismerni a neve nélkül is.

KOMLÓS ALADÁR

¹ *A szónokok* alatt: (*A t. Ház*-ból*). A*-hoz kapcsolódó jegyzet szövege: „A jeles író ily című könyve holnap vagy holnapután kerül a könyvpiacra. Szerk.”

² *A majdnem szónokok* alatt: (*A tisztelt Ház*-ból*). A*-hoz tartozó szöveg: „E kis cikk még úgy szólván hozzá tartozik a „Szónokok” című nagyobb rajzhoz, melyet Mikszáth Kálmán érdekes könyvéből tegnap közöltünk. Szerk.” E cikk alatt recenzió is található *A tisztelt Ház*-ról, amelynek szerzője: (P.)

BABITS VÉLEMÉNYE VAJDA JÁNOSRÓL

Az OSzK kéziratárában őrzött Babits-hagyaték 1927-es dátummal a költő egy sajátkezű följegyzését őrzi Vajda Jánosról. Ennek szövege a következő:

„Gondolom, Vajda is megéneкли a magyar költők annyit emlegetett bús próféta-sorsát. A próféta életében föl nem ismerve vagy félreismerve nyomorog, s halála után csúfos dicsőség éri utól; neve ha nem is a szívekben, de az ajkakon otthont talál s jubileumainak és évfordulóinak hangossága paradox ellentét a mostoha csönddel mely eleven alakját körülvette. Vajda sorsa nem ez; legalább eddig nem. Őt a dicsőség még halálában sem érte el, s a hallgatás még sírja körül is szinte tökéletes. Pedig Vajda nemcsak a legszebb magyar versek egynéhányát írta meg: ő maga is, emberi alakja, nagyszerű kincs és emlék a magyar lélek egy keserű de fenséges attitűdjében. A költő nemcsak szép művek alkotója, hanem a lelkek példája és típusa is, szellemibb koroknak valóságos hőse. A mi korunknak, sajnos egészen másfajta hősei vannak.”

Babits nézete azért jelentős, mert az irodalmi tudatban úgy él ő, mint aki az Arany és Ady közötti költők közül Komjáthy Jenőt, és Kiss Józsefet tartotta legtöbbre. Nemcsak ez a kézirat, hanem szerkesztői tevékenysége is bizonyítja Vajda iránti nagyrabecsülését. Érdeklődése találkozhatott Schöpflinével, aki 1912-ben a *Nyugatban* nagy tanulmányt írt róla.¹ Schöpflinénél jelentősebb volt Ady állásfoglalása Vajda mellett. Schöpflin tanulmányában részletesen leírja találkozását Vajda Jánossal a *Vasárnapi Újság* szerkesztőségében, de emberi alakját mint az életben csetlő-botló, balsorssal megvert, mindig rossz lóra tevő szerencsétlen flótást mutatja be, költészetét pedig cléggé epigonszerűnek tartja. Babits a 30-as évek elején amikor ő rendelkezett a tanulmányrovat fölött, két terjedelmes folytatásban közölte H. A. [Hevesi András] ismertetésében Vajda János feleségének

¹ SCHÖPFLIN A.: *Magyar lírikusok. Vajda János* — *Nyugat* 1912. I. 22 – 39 és *Disputa: Ad vocem: Vajda János*. Uo. 1912 I. 378 – 79.

naplóját,² továbbá Palágyi Lajos *Arany János és Vajda János*³ című cikkét és teret adott a könyvpiacra megjelenő, Vajdával foglalkozó könyvek ismertetésének.⁴

GÁL ISTVÁN

KÉT KLASSZIKUSUNK ELFELEJTETT FORDÍTÁSA

Az *Irodalomtörténet* 1969. évi 2. számában Gál István *Radnóti Miklós mint könyvkiadók külső munkatársa* címmel egy tanulmányt tett közzé. A 430. oldalon ez olvasható: „A Bárd-kiadónak 1940 körül fordított egy *Ördögsziget* c. francia krimit; dehát Petőfi prózai fordításai sem a világirodalom nagyjaitól származtak.”

A Radnóti-filológiában nincs semmi nyoma; csak *Don Quijote*-átdolgozásáról és egy Montherlant-fordításáról tudunk. Gál István nem közli az állítólagos „Ördögsziget” szerzőjének a nevét; joggal merülhet föl bennünk az a kétely, hogy Radnóti talán sohasem fordított semmiféle „Ördögsziget”-et.

Hogy miként kerülhetett mégis Gál István közlésébe ez az adat, annak Bálint Györgyhez kapcsolódó előzményéről kell előbb szólnunk. Bálint György néhány évig, élete utolsó esztendeiben, fordítói kapcsolatban állt Bárd Ferenc kiadóval. A *Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből* c. kötet tudományos igényű Bálint György-bibliográfiája két olyan regényfordítását regisztrálja, amely ennek a kiadónak készült. A *toronyőr visszapillant* mindkét kiadásának életrajzi részében a következőket olvashatjuk az 1941-es évről: „Utolsó regényfordítása a Bárd Kiadónál jelent meg – John Knittel műve, a *Therese*.” Gondos Ernő Bálint György-könyve az „Arcok és vallomások” sorozatban ugyancsak ismétli meg.

A Bálint György-kutatók nem ismerik tehát azt az 1942-es kiadású René Belbenoit-könyvet, amely ténylegesen utolsó fordítása. Bárd Ferenc adta ki, címe: *Szdrax guillotine. 15 év az élőhalottak közt*. Bálint György a francia szerző – aki így jelöli magát a címlapon: a „46635. számú rab” – könyvét angolból fordította magyarra, s talán már le-tartóztatása idején látott napvilágot. A könyv tehát egy harminc évvel ezelőtti „Pillangó”, mint Charrière nemrég megjelent fegyenc-életrajza.

² H. A.: *Vajda János vdlegénysége és mézeshetei*. Nyugat 1933. I. 289–94. — *Vajda János házassága*. Uo. 1933. I. 337–47.

³ PALÁGYI L.: *Arany János és Vajda János*. Nyugat 1932. II. 515–20. és RUBINYI MÓZES: *Az Arany–Vajda problémához*. Uo. 1932. II. 644–45.

⁴ SCHÖPFLIN ismertetése RIEDL FRIGYES: *Vajda, Reviczky, Konjárdy* című könyvéről. Uo. 1933. I. 137–38.

René Belbenoit az „Ördögszigeten” raboskodott. Ennek a szigetnek a neve bukkan elő Gál István imént idézett soraiban. A könyvnek viszont nem Ördögsziget a címe, nem krimi, és nem Radnóti Miklós fordította. De Gál István valamiben mégsem téved: Radnóti Miklós közreműködött a könyv létrehozásában. Lábjegyzet közli, hogy a 83–84. oldalon szereplő vers fordítója Radnóti Miklós. A vers a „46635. számú rab”, René Belbenoit, közlése szerint az oraputi fegyenclept foglyainak „híres dala, melynek szerzője maga is ott pusztult el”. Mivel az önéletrajzot Bálint György angoltól fordította, valószínű, e fordítással Radnóti angol áttünetéseinek a száma gyarapodik, de ennek végső megállapítása további kutatást igényel.

ORAPUT

Megkondul a harang, öt óra, talpra férgék!
 Oraput házain még fátylat sző az éj.
 A rémes vámpírok mind odvaikba térnek,
 S testünkéből szívott vértől részeg mind s kövér.
 Micsoda rémült ébredés, mily rémség ez nekünk,
 Csavargó szellemünk más ég alatt repült,
 De ez a hang könyörtelen, belénkvág, mint a kés,
 S a lét minden nap hajnalán csak újabb szenvedés!

Munkára fel, a fegyverünk egy vontatókötél,
 Megyünk a párolgó erdőben botladozva,
 Részeg kísértetek sora, s táncol velünk a szél.
 Sehol sincsen pokol, ha ez nem poklok odva!
 Átgázolunk a tönkökön, elesünk? Újra fel!
 A sár arcunkba csap, a bűz meg ránktelehel;
 Menj, vagy dögölj meg! száll a szó, — ne tétovázz sokat!
 Ha megdögölsz, hoz a hajó helyetted másokat!

A nap hiába kelt, bújkál ott fenn az égen,
 Gomolygó nagy ködök között s a fellegek felett;
 Esik, folyton esik ezen a vad vidéken,
 Te édes Franciaország, ó, hol van szép cged!

Süvölt az éles szél, gyerünk, már jól ül a kötél,
 Hurrá fiúk! a tönk mozdul s most újra földet ér,
 A gúnyos börtönőr üvölt: „Most húzd meg! most elég!”
 Húzd és dalolj, a dal hevít s világosabb az ég.

Végül a csúsztató! de itt sincs pihenő,
 Megfordulunk s a munka már újra sarkunkra hág;
 S az undortól felsír a szív és megnő a tüdő,
 Mert egy arab üvölt felénk: „Mozgás, fehér kutyák!”
 A gyötrelem mindennapos, a sértés száll feléd,
 S legizmosabb rabtársad is lehajtja vad fejét.
 Ó, régi gallok gyermeke, mi lett belőled itt?
 Zokogj, fegyenc, zokogj! Ember vagy? Ó, ne hidd!

Közli: GYÖRI LÁSZLÓ

SZABÓ DEZSŐ KÉZIRATOS KÖNYVTÁR-„LAJSTROMA”

„1924 októberében indult el a trieszti gyorsal Olaszországba. Anyagilag jól felkészülten utazott: nem pusztán szóbeszéd volt az, hogy hosszú kinntartózkodásra, esetleg végleges emigrációra számított. Erre mutat az is, hogy nemcsak könyvtárát és ingóságait bocsátotta áruba, de összes kéziratait is . . .” — írja Szabó Dezsőről szóló monográfiájában Nagy Péter, s a jegyzetben hozzát teszi: „Könyvtára és ingóságai értékesítéséről közelebbit tudni nem lehet . . .”

Nemrég dr. Fodor Árpád könyv- és kéziratgyűjtő hagyatékából a Petőfi Irodalmi Múzeumban került Szabó Dezső könyvtárának 1924-es „Kised Lajstroma”. A 251 lap terjedelmű, vonalas ívpapírra saját kezűleg írt — és az itt közölt bevezetővel ellátott — jegyzék némi fényt vet a fenti kérdésre.

A jegyzéket Szabó Dezső nyilván kiadásra és terjesztésre szánta. Erre vall egyrészt a „lajstrom” árának föltüntetése és a szedőnek szánt megjegyzés, másrészt pedig az Előszó — jellegzetes szabódezsői — szellemessége, az olvasó együttérzésére, sajnálatára appelláló, keserű és gúnyos, irodalmi szövege. Sajnos a gyűjtő özvegye a kézirat eredetéről semmi közelebbit nem tud. Így egyelőre az is tisztázatlan, kinyomtatták-e a jegyzéket, s az irodalomtörténet csak azért nem vett róla tudomást, mert eltűnt az üzleti nyomtatványok tengerében, avagy valamilyen ok végül megakadályozta Szabó Dezsőt szándéka megvalósításában. Életrajzi vonatkozásban figyelemre érdemes, hogy

a könyvárusítás kezdeteként megjelölt szeptember 20. és az író tényleges elutazása között milyen rövid az idő. Lehetséges, hogy Szabó Dezső az eredetileg tervezettnél korábban utazott el, de az ügy teljes tisztázásához még újabb adatokra lenne szükség.

A 3737 könyvet magában foglaló „Kisded Lajstrom” — melyet terjedelme miatt nem tudunk közölni — néhány árnyalattal gazdagítja Szabó Dezsőről alkotott általános képünket is és további kutatás forrása lehet. Nagy Péter monográfiájában többek között idézi Szabó Dezső *Beteg könyvek között* (Nyugat — 1913. I. 299 — 302.) című „lírai esszéjét”, amelyben szó esik arról, hogy könyvespolcán „Comte és Marx között Szent Ágoston” áll, és „ez a bizarr egymásmellettség mégis a lélek egy titokzatos egységét adja”. A könyvtárlista most egyértelműen bizonyítja, hogy noha az adott korban ez távolról sem magától értetődő, — Szabó Dezső könyvei között valóban ott volt Comte és Szent Ágoston (valamint Platon, Arisztotelész, Descartes, Kant, Spinoza, Schopenhauer stb.) mellett Marx *Das Kapitalja* (német kiadásban); továbbá Engels *Der Ursprung der Familie des Privateigentums und des Staats* című híres munkája, valamint Bakunyin, Bebel, Kautsky, Lassalle, néhány műve. Szabó Dezső polgári radikális kapcsolataira utal, hogy a fölsorolásban Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* című könyve is szerepel. Az író történelmi, történet és művészet-filozófiai tájékozódásának szélességét Taine, Herder, Carlyle, Herzen és talán Spencer nevének kiemelésével érzékeltethetjük. Az is jellemző, hogy e széles keretek között mi vonzotta leginkább Szabó Dezsőt: a nem-szépirodalmi anyagban legtöbb művével — hét könyvvel — Nietzsche szerepel. Ugyancsak figyelmet érdemel Szabó Dezső érdeklődése a korabeli legmodernebb filozófia és lélektani iskolák iránt. Könyvei között megtaláljuk Lombroso, Wilhelm Wundt, sőt Freud és Oswald Spengler munkáit (az utóbbitól a híres *Der Untergang des Abendlandes* 1920-as kiadását). A közel négyezer kötetből 126 vallási, 166 filozófiai, 143 szociológiai, történetfilozófiai, politikaelméleti témájú. Külföldi történelemmel 258 mű foglalkozik. Elsősorban e tudományág klasszikus szerzőit, és a 19. század nagy történészeinek (Carlyle, Taine) munkáit találjuk ebben a csoportban. Szabó Dezső történeti érdeklődésére azonban az jellemző, hogy a magyar történelem tárgykörébe tartozik a könyvtár több mint 10 %-a, 437 mű. (Köztük néhány sorozat.) Ezen belül különösen jelentős a reformkorral és a szabadságharccal foglalkozó gyűjtemény, amelyben Széchenyi 16 művét (köztük számos elsőkiadást), Fejér György, Eötvös József, Horvát István, Horváth Mihály és mások munkáit sorolja föl a „lajstrom”. Szabó Dezső életrajzában ismeretében az sem nem meglepő, hogy a gyűjtemény különösen nagyértékű része a nyelvészeti könyvtár; sem pedig az, hogy valamennyi területen rendkívül erős a francia kultúra befolyása.

A gall szellem a szépirodalmi részre is rányomja bélyegét: a magyar regények, drámák, verseskötetek és irodalomtörténeti munkák száma alig valamivel múlja fölül a franciákét. Ehhez képest a német, olasz, spanyol, angol–amerikai, finn és északi, azaz orosz, svéd, norvég anyag elenyésző. Érdekes módon a kortársak viszonylag kevés művel szerepelnek; a listában – világirodalmi és magyar irodalmi anyagban egyaránt – a 19. századi szerzők uralkodnak. A legnagyobb gyűjteményt Balzac, Dickens, Tolsztoj, illetve Jókai és Jósika műveiből találjuk. Különösen az meglepő, hogy a kortárs magyar írók képvisellete milyen kicsi. A fősorolásban pl. mindössze két-két Babits és Kosztolányi verseskötetet találunk, s köztük egyetlen első kiadás sincs. Juhász Gyulának csak egy 1919-ben, valamint egy 1921-ben kiadott műve szerepel a „Lajstromban”. Az első kiadások közül Kafka Margit 1913-ban megjelent *Mária évei* című regénye aláírt, de nem Szabó Dezsőnek dedikált példány. Első kiadás még Tóth Árpád *Hajnali szerendé* (1913) és *Lomha gdlyán* (1917) című kötete, valamint Babits ugyancsak 1917-ben megjelent *Irodalmi problémák* című tanulmánygyűjteménye. Móricz Zsigmond a legtöbb példánnyal szereplő kortárs magyar író. A lista *Kerek Ferkójának* (1913) valamint *Légy jó mindhaldligjának* első kiadását tünteti föl több másod, harmad kiadása mellett.

A legérdekesebb és legelgondolkoztatóbb azonban a tizkötetes Ady-gyűjtemény. Tudjuk Nagy Péter könyvéből, hogy Szabó Dezső minden bizonnal már 1905-ben olvasta Ady verseit, 1911-ben pedig jelentős tanulmányt írt róla a *Nyugatban*. (1911. II. 1086–94.) Mégis Szabó Dezső könyvtárában a legkorábbi Ady elsőkiadás *A halottak élné* (1918). Arra, hogy a gyűjteményben kivétel nélkül Ady köteteknek viszonylag késői kiadásai szerepelnek, többféle magyarázatot találhatunk, de mindegyik csak találgatás. Egyik magyarázat az lehet, hogy megjelenésük idején Szabó Dezső nem vette meg Ady és többi később nevéssé vált kortársának műveit. Ennél sokkal valószínűbb azonban, hogy megvásárolta a kérdéses műveket, de sűrű költözködései idején sok könyve elveszett, s később nem fektetett rá súlyt, hogy pótolja, illetve első kiadással pótolja könyvtárának hiányait. Ezen kívül még két föltevessel kell szembe nézni. Az egyik szerint kételkednünk kell abban, hogy Szabó Dezső valóban minden könyvét fölvette a lajstromba. Lehetséges, hogy könyvtárának legkedvesebb vagy legértékesebbnek ítélt darabjait Olaszországba is magával akarta vinni, vagy pedig emigrálási szándéka nem volt olyan mély, amint azt más jelek bizonyítani látszanak. Végül pedig arra is gondolhatunk, mivel az újabb irodalomhoz tartozó művek – kevés kivétellel – 1917–1924 közötti kiadásúak, vagyis olyanok, amelyek nyilván nagy példányszámban voltak kaphatók, esetleg az egész könyveladási ügylet – az Előszó élesen könyvkereskedő-ellenes megjegyzése ellenére

– valamelyik ügyes antikvárius vállalkozása volt. Vagyis jó üzleti fogás nehezen eladható könyvek jobb és könnyebb értékesítésére. Az első rész összeállítása azonban oly sok tekintetben vall rá Szabó Dezső ízlésére, hogy még ez utóbbi esetben sem gondolhatunk egyszerűen könyvkereskedői trükkre, legföljebb azt tétélezhetjük föl, Szabó Dezső saját gyűjteményét valamelyik antikváriustól bizományban kapott könyvekkel egészítette ki.

★

BIBLIOTHECA DESIDERIANA

vagyis

SZABÓ DEZSŐ

eladó könyvtárának

KISDED LAJSTROMA

1924.

A jegyzék ára: Tízezer K.

13★

SUMMARIUM:

Sorsz.	Lapsz.
I. Vallás, babona, okkultizmus	I
II. Filozófia, lélektan, ethika, esztétika	II
III. Szociológia, politika, történetfilozófia, kriminológia	23
IV. Történelem.	
a) Magyar történelem	33
b) Idegen történelem	66
V. Művészettörténet	85
VI. Pedagógia, földrajz, ethnográfia, term. tud., vegyes	97
VII. Magyar irodalom és nyelvészet.	
a) Szépirodalom	110
b) Irodalomtörténet, tanulmányok, nyelvészet, gyűjt. kiadások	141
c) Folyóiratok évkönyvek, albumok	151
VIII. Francia irodalom.	
a) Szépirodalom	156
b) Irodalomtörténet, nyelvészet	180
IX. Olasz irodalom és nyelvészet	191
X. Spanyol irodalom	203
XI. Klasszikus irodalmak	206
XII. Angol irodalom.	
a) Szépirodalom	212
b) Irodalomtörténet, nyelvészet	221
XIII. Német irodalom	227
XIV. Északi és más irodalmak	231
XV. Finn irodalom és nyelvészet	238
XVI. Szótárak, enciklopédiák, gyűjteményes munkák	240
XVII. Akadémiai értekezések, kifelejtettek	244
XVIII. Szabó Dezső kéziratai	250

ELŐSZÓ

...yo fui loco, y ya say
 cuerdol fui D. Quijote de
 la Mancha, y say ahara
 Alonso Quijano el Bueno...

Annyi konjunkturaság, lélek-eladás és hazaárulás után beláttam: hogy mégis legokosabb könyveket árulni. A lovag-regények istentelen hazugságaitól megrontva: próbáltam döglött paripán vágtatni, holt verebeket sasokká repíteni, oszló hullákkal csatákat nyerni. Tárogatókat fujdogáltam, két lábon jártam és ég felé tartottam a fejem. Tévedtem: mea culpa! Botorkázó magyar, okulj példátlan példámon. Ereszkedj négylábra, csemcsej, rőfögj, csóválj farkot és fizess elő az *Új Nemzedékre*.

Mindebből ez következik: eladó a könyvtáram. Aki végignézi ezt a jegyzéket látni fogja, hogy az emberi kultúrának olyan összefoglalását nyújtja, amilyent a mai viszonyok közt Budapest könyvkereskedői összeállva s a legjobb akarattal sem tudnának adni. Egy csomó első vagy ritka kiadás, rég kifogyott gyűjtemények, munkák melyeknek kiadására jó sokáig még gondolni sem lehetett. Előre látom, hogy nagybirtokosaink, főpapjaink, kápitálistáink hogyan fognak rohanni hogy e ritka alkalmat nyakon csípjék s megvessék vele a szegedi, vagy pécsi egyetem vagy más magyar kultúrintézet könyvtárának alapját. Hogy hazafias buzgalmukhoz én is hozzájáruljak: az e jegyzékben foglalt egész könyvtárat *Háromszázötvenmillió* magyar koronáért, tehát kb. *húszezer békebeli K*-ért adom, ami bizonyisten elég ajándékszagu ár.

Ha azonban a fennebbi igen tisztelt kultúrtényező, mondhatnám: nemzetfentartó elemek a heves tolongásban annyira eltipornák egymást, hogy szept. hó 20-ig egyszem jutna el közülök hozzám: akkor *szeptember hó huszadikától* kezdve könyvtáramat kisebb tételekben fogom lakásomon: *I. ker. Szirtes út 4/a II. 5.* (a Hadnagy u. fölött) naponta *délelőtt 9 és 1 óra, délután 3 és 6 óra* közt elárúsítani. A legkisebb tétel ára *százezer K* lesz. Kívánatra kézírásommal hitelesítem, hogy a

könyvek az én könyvtáramból valók. E könyvjegyzék ára tízezer K. Postai rendelést figyelembe nem vehetek, vidékiek esetleges budapesti ismerőseik révén vásároltassanak.

A könyveladást szerettem volna másként elintézni s kizuhanva az eposzból nem akartam okvetlenül antikváriussá gurulni. Három hónapig hiába hirdetem az egész könyvtár eladását: a gigászi pinkapénzek hónapban senkisésem volt kíváncsi rá. Egy könyvkereskedő, mondjuk, hogy Kunkoró Jánosnak hívták, ajánlkozott, hogy harminc percent részesedésért elaukcionálja a könyvtárt. Ez azt jelenti: hogy annak az értéknek, melyet én húsz évi szabódezsői munkával szereztem, elveszi a harmadát két-heti olyan kunkorójánosi munkáért, mely neki semmi rizikóval nem járt. Egy másik könyvkereskedő jelentkezett az aukció megcsinálására. Ez már lenn a kapuban megvetésre biggyesztette az alsó ajkát. Ez az ajak minden könyvem előtt még lennebb biggyedt s a hatezredik kötetnél már belógott a házmesterné fazakába, aki a pincelakásban főzött bablevest. Akkor kijelentette, hogy az egész könyvtár vacak s hasadásig generózus volna az, aki az egészért nyolcvan-száz milliót adna. Ez azt jelenti: hogy a könyvtár egyes kötetei átlag nyolc-tizenkétezer K-át érnek. Az ilyen mondásnál örvendve konstatálja az ember, hogy a világ merészségmennyisége a romantikus regények kalózáinak halálával nem csökkent. Később aztán hozzátette, hogyha vele csinálók aukciót, olyan üzlet lesz a dologból, amilyen még nem volt az egész világon, odaszámítva Afrika legutóbb felfedezett területeit is. — Oh testvéreim, tigrisek és farkasok, a ti ősz tigrinitásotokat és lupinitásotokat hívom segítségül az irtózatoss humanitás ellen.

Teljesen egyedül s abban a végső szorongásban, hogy tényleg az életemről van szó: nem félnék életem legnagyobb hőstettére határozottan el magam, legnehezebb csatájára: hogy személyesen leszek a sáfárja a dolognak. Kérem a nagyközönség támogatását. Kérem azokat, akik gyűlölnek, és azokat, akik szeretnek: terjesszék a könyvjegyzéket, toborozzanak gazdákat elárvuló könyveimnek. Mindenikük jól jár vele s a hála

mintegy automaticæ fogja követni tettüket. Azoknak, akik gyűlölnék, ígérem: utolsó könyvem vevője még nem lesz a Rác-fürdőnél s én már robogni fogok Italia felé. Tekintsenek hontisztítási részvénynek minden könyvet, melyek megvásárlásával megtisztítják a magyar levegőt attól a destruktív fekélytől qui vulgo Szabó Dezső dicitur. Higgyék meg, hogyha itt benn az országban pusztulok el, az olyan világos és iskolai példa lesz, hogy sok szüretnek el fogja rontani a kedvét. Egész bátran vehetik a könyveket: nem bibisek, nem bántanak s még csak el sem kell olvasni őket. Akik szeretnek, azok lehetővé teszik, hogy egy pár új dallamot még eljátszodjon rajtam az élet — az ő számukra.

Előjegyzést az egyes tételekre már szept. 20-ika előtt is lehet eszközölni. Az árak a könyveken jelezve vannak. Ezek az árak legalább tizenöt-harminc percenttel kisebbek lesznek a könyvkereskedések árainál.*

Mint jó fiú fogom elhagyni az országot: harag és keserűség nélkül. Annyi pazarlás után még mindig elég gazdag vagyok, hogy az elsüllyedt világ helyébe újat teremtsék. És a régi szerelemből megőrzök annyit, hogy néha-napján egy-egy anzikszot küldjek a magyar Kultúr Fölénykének.

Gellérthegy, Magyarország szanálásának első évében, hév-
venes hó 20-án

Szabó Dezső

★

NEVEZETES SZEMÉLYEK VERSEZETEI
E KÖNYVESHÁZ TULAJDONOSÁHOZ.

Dulcinea del Toboso á Desiderio Szabó de la Triste Figura :

Izzó tótágas voltam minden este
Oh, mert magyar, hát Szomorúbb Arc, érted,
De Te retkes térdemmel be nem érted,
Elvont tőlem az Ideál, a beste.

* Az eladás nem viszontelárusítók számára lesz.

És míg a bú árvult ágyam beeste:
Te felvédéd rettentő harci vérted
S a szélalmokat búsult harcra kérted,
Trágyadombon Szüd az álmot kereste.

Égnek törő fád ím a Sors lenyeste
S most, bús lovag, már kellesz a fenének;
Mi hasznát venném egy szánált legénynek?

S hogy Rád gurul megölt álmaid teste,
Te sírsz, hogy mi lett vége a mesének;
Elsodort könyvtár... fuccsolt hősi ének!...

Orlando Furioso al signor collega Desiderio Sartore :

Én is hadonáztam
S hullá lett belőlem;
Szegény Dezső, mért nem
Tanultál hát tőlem!

Icarus, pilota infortunatus, ad Auctorem Vitae Mirabilis :

Hősi regény helyett tapsoltad vón Cili nénit.
Svungba te itt ha gurulsz; nem csoda, hogyha szorulsz.

*Josephus Miles, auctor tragoediae Bánk Bán ad ultimum fratrem
suum, Desiderium Vestifex :*

Berlinben cuci a porosz,
Moszkvában bolsi az orosz...
Ó rossz! ó rossz! ó rossz! ó rossz!
Itt dúl keresztény sváb agyar:
Menj hát bújdosni, vert magyar,
Magyar, szegény, szegény magyar!

Michael Szaboltska de Bibliotheca Desideriana :

A Szirtes uccában fekszik ez a villa,
 Benne csupa könyv van s nem tea, kamilla.
 Sok hangú, sok arcú csodálatos könyvtár,
 Betűkben zuhogó nagy emberi könny-ár,
 Első kiadások, régiségek, szépségek,
 Amilyent nem sűtnek a pesti pékségek.

A tulajdonosa a könyvtárt árulja,
 Falakon hirdeti, hangosan dobolja,
 Kínálgatja fűnek, kínálgatja fának:
 Az emberek súgnak, búgnak, povedálnak.

Hejh, ha ez a villa a frank földön volna,
 Arról a könyvtárról kevesebb szó folyna,
 Az is, ami folyna, csak készpénzben folyna:
 De az egész könyvtár már eladva volna.

Epitaphium Desiderii Vestifex in Italia :

Nyugszik, mert idegen föld tart puha ágyat alája
 És a szegény holtnak itt ki se bántja porát.
 Ha honi föld fedné: vad agyart gaz svábi keresztény
 Mártna halott szivibe s talmi-turáni szlovák
 Bőgne reá átkot. Itt nagy szeretője: a tenger
 Zokog a sírja fölött s ráborul az olasz ég.

a szedőnek:

a szivibe szót i vel
 kell szedni a versemérték
 miatt!

Közli: Taxner Ernő

PAP KÁROLY ELFELEJTETT NOVELLÁJA ÉS REGÉNYRÉSZLETE

Eddig figyelmen kívül hagyták, hogy az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat évkönyvei olykor „élő” szépirodalomnak is helyt adtak, kivált verseknek. Az 1930–1943 közötti periódusban leggyakrabban Somlyó Zoltán, Peterdi Andor, Zelk Zoltán, Szenes Erzi, Várnai Zseni és Kóbor Tamás írásaival találkoztunk.

Két elfeledett Pap Károly novella is előkerült: az *Ötéves gyermek a templomban* az 1933-as, az *Ének* című az 1934-es évkönyvből. Az írónak abból az alkotói korszakából valók, melyben a gyermekkor, a gyermek világa vált uralkodó témává. Nem annyira a freudizmus „kordivatjának” következményeképp, mint inkább a világgal való „szembenézés”, az önvizsgálat belső kényszeréből. Pap Károly számára ezidőben már nem csupán önmaga gyermeki világának (gondolkodás-mód, fantázia, álmok) lélektanilag hiteles írói megformálása az izgató, hanem az emberi „környezethez” való sajátos viszonyának bemutatása is. E viszony jellege azonban mindig távolabbra mutató, általános jelentésű: arra a közösségre is vonatkozik, amelyben az író él, s amelybe beleszületett.

Az *Ötéves gyermek a templomban* (1933) az *Azarel* egy részletének elbeszélés-clózménye, változata, ezért egészében való közléscéltől tekintünk. A novella címe — az életkor pontos meghatározása (hacsak nem bibliai reminiscenciáról van szó) — és a közvetlen előadásmód arra engednek következtetni, hogy az elbeszélés átélt, valóságos élményen alapul. Még nem annyira áttételesen, stilizáltan élednek fel a gyermekkori benyomások, mint pl. az *Azarel*nek egy másik, az ótestamentumi zordságú, szüntelen vallási extázisban élő nagyapát idéző részletében. Pap Károlyné egyik visszaemlékezésében (*Kortárs* 1964/12. sz. 1917.) utal arra, hogy „az *Azarel* Jeremia apója a megírt alakban sohasem létezett”. A novella néhány mondatából is — melyek hiányoznak a regény megfelelő részletéből — kiderül, hogy már a kisgyermek is csupán élénk fantáziájával képzelte nagyapját a zsidók „ősapjának”. „Még nem láttam, de tudom, hogy van. A nevét se hallottam. Biztos ő lehet Ábrahám.” Van egy figyelemreméltóbb mozzanata e novellavariánsnak. Zárósorai, melyek nem kerültek át az *Azarel*be — noha különben az eltérések csak néhány jelentéktelen szóváltozatra korlátozódnak — az egész elbeszélésnek a regény szellemétől elütő jelentést, hangsúlyt adnak. Idézzük: „Belátom, hogy apámnak mindig igaza volt, tanulni kell, engedelmesen, s jónak lenni, olyanak mint Ernuskó, akkor egyszer majd én is ott állhatok a szószéken reverendában, és én is felemelhetem kezeimet, beszélhetek, és engem is fognak nézni, mint apámat, még csak susogni sem szabad majd nekik!” Mindehhez nem érdektelen tudni, hogy Pap Károly

apja, Pollák Miksa, történetírói munkássága révén komoly megbecsülésnek örvendett az Izraelita Magyar Irodalmi Társulatnál, egy nagyobb szabású irodalomtörténeti tanulmányát (*Maddách Imre és a Biblia*) is az Évkönyv közölte. Ma már nehéz lenne eldönteni, órá volt e tekintettel, a megjelenés érdekében tett-e engedelményeket Pap Károly, vagy szemlélete vált kritikusabbá az *Azarel* végleges változatának kialakulásáig. Mintha mégis ez utóbbi feltevést erősítenék meg publicisztikai jellegű írásai, melyek korábban még az elődök hagyományaihoz való ragaszkodásról, 1934-től kezdve viszont az „apák nemzedékében” való csalódásról, illúzióvesztésről vallanak.

Az *Ének* (1934) című novella, melyet itt közlünk, hiányzik Pap Károly elbeszéléseinek legteljesebb kiadásából (*B. városban történt* – Összegejtött novellák. Bp. 1964.), s nem szerepel a jegyzetekben felsorolt elbeszélések között sem, melyek kiforratlanságuk, variáns mivoltuk miatt kimaradtak. Igazi, érett Pap Károly írás. A novellát egy groteszk-szomorú gyermekkori élményből bontja ki a szerző, mely „legendás” énekhangjával kapcsolatos. Szinte chagalli látásmóddal, érzékenységgel, bumfordi bájjal, de ugyanakkor a képmutatás, a látszatok mögött a valóságot, a „pénz” feltétlen uralmát megérző indulattal. Hangja kiábrándultabb, mint a korábbi novellában, szemlélete már a makacsul és egyre sebzetten is az igazságot kutató *Azarel* írójához hasonló.

★

ÉNEK

Kisgyerekkoromban nyárra szüleim Vég helyre küldtek a rokonokhoz. Kis falucska volt ez a Vég hely, csak annyi zsidó lakott benne, amennyi éppen elég volt egy istentiszteletre. A Rosenholz volt az elnök. Homlokzatra kicsiny, de befelé csudálatosan mély boltjában adott-vett mindent, kapcáktól búzai, ruhát, borjút, földet, gyümölcsöt. Mint a pénze, ő maga is folyvást sietett, gurult; rövid, fájós lábain, durva vászonnadrágban s még durvább csónaknyi cipőben, hol erre, hol arra az árura „feküdt rá”, folyton számolt, s vakarta szőke, piros, kövér fejét. Izzadt, nemcsak a forró nyártól, a számoktól is. S míg egyik rövid karjával szüntelen rossz, durva kalapját lengette, a másik keze ott terpeszkedett enyhe kis hasán, kövően, puhán, mint egy mezíten béka.

Az egész vég helyi zsidóság, majdnem mind a tíz ember, aki szombatonként össze szokott gyűlni a templomban, szórén-szálán őtöle éldegélt; ügynökei, segédei, rokonai voltak. Ő vette a templomot: egy kis zsúpfedeles parasztházikót, amelyben még ott állott a búbos kemence az elhagyott padkával az egyik sarokban, a másikon pedig a frigyszekrény. Ezt is Rosenholz vette, a tórát is. Kántort is vett hozzá; igaz, jócskán nagyot hallott a kedves együgyű emberke s hangja se volt szegénynek: egyhangú dörmögéssel, mummogással dicsérte az Urat. Kántori buzgalma annál jobban látszott a szemén; megrendült ájtatossággal forgatta szüntelen, s alázatos kétségbeesésében az Úr előtt folyvást szájába kapta vörös szakállát. De mit is hozhatott volna áldozatul az Úrnak, szegény jámbor, ha nem a szakállát? Valóban egyebe sem volt, a többi minden Rosenholzé volt.

A kis templomban az istentisztelet szombatonként ilyenformán telt el: előbb csak a szegény Berger kántor mummogott-dörmögött, a Rosenholz csendesén bámulta, aztán úgy érezte, hogy jó lesz, ha segíti a boldogtalant, megvakarta fejét, s kezdett nagyokat kiáltozni az Istenhez.

Mikor elfáradt, meglökte a vejét, az első segédjét. Akkor az kezdett el kiáltozni. Mikor annak is kiszáradt a torka, az meg megbökte a második segédet, és így tovább, mindenki vállalt egy-egy részt Isten előtt a kántor munkájából, aki két kezét bozontos füleire tapasztva, mummogott, dörmögött a maga siket csendjében, a szemét forgatva.

Tízéves fejemmel, ahogy ott nyaralgattam köztük, Rosenholzék árnyékában, persze, engem is meglöktek. Több se kellett. Felfújtam magamat, s kezdtem énekelni s olyan cikornyásan, szép vékonyan pergettem az éneket, hogy elhallgattak valamennyien. Rosenholz pislogva bátorított. Mikor aztán a Berger kivette a tórát, Rosenholz megszólalt:

— Ez a gyerek egész jól énekel, — s megint vakargatta a fejét, lóbálta a kezét, s ujjával enyhe pocakján dorombolt. Aztán odaintette magához Berger kántort.

Az odajött s tölcsért csinált a füléből. Rosenholz rászólt:

— Hallja Berger, megfogadjuk a gyereket másodkántornak! Énekelni! Jó lesz?

Berger együgyű barátsággal nézett rám s bölintott többször.

Rosenholz körülnézett a rokonain:

— Mi? Béla!

Béla is bölintott; az Ignác is bölintott, a vők, sógorok, rokonok mind bölintottak, csak Bereiter, a Rosenholz legtávolibb rokona vetette fel a kérdést, szabad-e előimádkozni egy tízéves gyerekeknek. Valamennyien Rosenholzot nézték. Ez vakart egyet a fején:

— Nem lesz ő előimádkozó! — mondta — az továbbra is a Berger lesz, a gyerek csak hangját adja oda! Ő lesz az előimádkozó hangja! A hangja csak lehet tízéves?!

Bereiter az állát simogatta tudálékosan:

— Az előimádkozó hangja? Hogy az lehet-e tízéves? A hangja, az talán lehet. De azért talán meg kellene kérdezni a dunamicsei rabbit!

De a Rosenholz ránézett Bereiterre:

— *Én* mondom, hogy lehet!

Bereiternek megmoccant a bimbós orra, de nem szólt többet.

Rosenholz pedig felém fordult:

— Amíg itt léssz, énekelsz! Akarsz?

— Akarok, — motyogtam — de mit adsz nekem? — S méregettem Rosenholzot, vajjon majd mi telik tőle. Háta mögött láttam lelki szememmel a csudálatosan mély boltot. Vajjon mit kérjek belőle? De ami nekem kellett volna, azt nem talál-tam.

Rosenholz összehúzta a szemét s mosolygott; aztán rám-szólt:

— Nem szégyelled magad? Tízéves vagy, s máris üzletet akarsz csinálni az imádkozásból? Hát micsoda kántor vagy te?

Pirultam:

— De teneked ott van az a nagy boltod! — mondtam.

Rosenholz nagy kedvvel szállt bele a vitába. Ilyen alkuban úgysem volt még része.

— Nem nekem énekelsz, — mondta — hanem az Istennek!

Újra makacsul ismétltem:

— De teneked boltod van! És én szépen fogok énekelni!

— Aztán megtoldottam: — Az Istennek énekelek én magamtól, ha akarok! De teneked nagy boltod van! Mit adsz nekem?

Rosenholz összecsapta a kezét:

— Aztán mit szeretnél?

Szemem megcsillant. Olyan nagy volt a kívánság, hogy úgy ordítottam:

— Pónilovat, meg kis fényes kocsit!

Rosenholz rámnézett. Piros, szeplős, vaskos nyakát fogdosta, s úgy utánczott:

— Pónilovat! Meg kis fényes kocsit! Micsoda naplopó leszel te!

— Akkor az leszek, — feleltem — de te csak add a pónilovat!

— Bolond! Bolond! — kiabált Rosenholz — láttál te már engem pónilovon, kis fényes kocsin?

— Azért csak add nekem! Add nekem! — s mohón megfogtam vászonkabátja szélét. — Olyan szépen fogok énekelni, hogy sírni fogsz tőle, mint otthon az anyám.

Rosenholz pislogott: — No halljuk! — mondta. — S én énekeltem a póniért.

A végén aztán Rosenholz rámszólt vidáman:

— No jól van, — mondta — megkapod a pónit.

Másnap elmentem a boltjába. A raktár mélyén ott sürgött-forgott, óriási ládák, csomagok, könyvek közt. A vejei, sógorai, segédei kiabáltak, a parasztocskák jártak ki-be, az udvaron lovak nyerítettek, szekerek csikorogtak, Rosenholznak gőzölgött a vaskos, piros feje, s mikor meglátott, mindjárt rám-förmedt:

— Nincs póni! Nincs póni!

Elhültem:

— Megígérted!

— Még sincs! Még sincs! — s máris tuszkolt kifelé.

— Tudod mibe kerül egy póni? — kiabált utánam — a

Berger, mióta él, nem került annyiba! A tóra se! Az egész templom!

— Akkor te hazudtál — mondtam sápadtan.

A másik szombaton hallgatag ültem a helyemen. Rosenholz vidáman odajött hozzám:

— No, énekelj! Pónit nem kapsz, az sok! De kapsz egy biciklit!

A sógorok, vők, segédek, valamennyien elkezdtek dicsérni a szép biciklit. — Sokkal könnyebben lehet rajta járni, mint azon a pónilovon, széna se kell neki, zab se, az erdőbe is be lehet vele menni! Istálló se kell neki!

A Berger kántor is pislogott. Már előre tölcseért csinált a füléből, s úgy nézett vissza rám az almemor mellől, hogy jöjjenek már. Nagybátyám is tuszkolt, suttogott.

Bicikli! — gondoltam. — Az csak gurul, nem vágat! De azért az is szép...

Odamentem Berger mellé, s énekeltem. A bicikliért.

A Berger odajött a szőrös, szomjas nagy fülével, egészen a szájamhoz, mummogott, dörmögött, míg én énekeltem; szemei forogtak, szája meg-megmozdult vörös szakállában, ájtatosan szürcsölte az énekemet. A vők, sógorok mind zümmögtek, de csak szépen, halkán, Rosenholz pedig elégedetten mellényébe dugta bügykös hüvelykujját s néha egyet-egyedet nagyot, vidáman kiáltott.

Az istentisztelet végén odahívott magához:

— Gyere be holnap hozzám, aztán majd elintézzük a biciklit!

Másnap megint a raktárban találtam. Új, óriási ládák, csomagok közt, a vők, sógorok, segédek megint loholtak, kint az udvaron más szekerek nyikorogtak és más parasztocskák jártak-keltek ki-be, Rosenholz pedig kiabált, veszekedett, fogta két kezével a fejét. Vártam, hogy hátha majd jobb kedve lesz, de félóra múlva még mindig csak kiabált. Akkor mégis odamentem hozzá:

— Mit akarsz itt? — kiabálta. — Nincs bicikli! Nincs bicikli!

— Se póni? Se bicikli? — mondtam kihívóan.

— Semmi sincs! Semmi sincs! — S ment, és csapkodta könyveit; többet rám se nézett.

Rákiáltottam:

— Többet nem hiszek neked! Fúj, fúj, te! — s kifutottam, könnyeimet nyelve.

A következő szombaton el sem mentem a templomba. A réten játszottam a községi tehéncsorda mellett, a pity-pangokat fújtam s néztem, hogy repülnek szerte a pici ernyői, s hogy játszanak a tehenek a borjaikkal.

Rosenholz kijött utánam a rétre. Olyan vörös volt az arca, a sietéstől, hogy a bika megnézte. Vele jött a fele istentisztelet; két sógora, meg három veje.

— Ostoba gyerek, — mondta — mit tudsz te arról, mennyi baja van egy felnőttnek! Azzal a bolttal! — s nézett rám mosolyogva. Gyanakvón bámultam rá: játszik ez velem, vagy micsoda?

— Hol a bicikli? — kérdeztem tőle — elhoztad?

— Figyelj ide! — mondta. — Ahogy a szombat kiment, eljössz hozzám, s megkapod. Még ma este! Mért jössz mindig másnap, mikor annyi a dolgom? Eljössz és megkapod! Most pedig gyere énekelni!

Húzódózva, gyanúval a szívemben föltápászkodtam, s a vők és sógorok közt mentem a templomba.

Berger kántor kint állt a zsúpfedeles templom előtt, s mosolyogva nyújtogatta élém a fülét.

★

Este későn, mikor már a csillagok ellepték az eget, újra elmentem Rosenholzhoz. Kint ült a kertjében, a vejeivel, sógoraival, lányaival. Nagyokat nevetgél:

— No, — mondta — itt jön a kis végrehajtó!

Ránéztem. Éppen olyan volt, mint kint a réten s a templom-

ban. Visszafojtott sóhajással gondoltam: no Istenem, most hát úgylátszik, mégis megkapom a biciklit!

S ő valóban mindjárt elindult velem a raktárba. A Steiner veje kísérté. Mindenütt villanyt gyűjtogatott előtte, s ahogy mentünk, Rosenholz előtt lassan kitárult a raktár a maga egész mélységében, tömíentelenségében, meglátta a maga egész csábító gazdagságát, emeletes értékeit, ott fürdött előtte villanyfényben az egész raktár, a szent raktár.

Már nem nevetett Rosenholz. Már nemsokára nem is mosolygott. Szigorú áhítat vonult fel az arcára, nem az a jókedvű áhítat, mint mikor az énekemet hallgatta, hanem valami szigorú áhítat, amellyel a sok árut tisztelte, az Istent, aki valamennyi áruban ott lakott: a pénzt. Lépésről-lépésre foszlott le róla az, aki a templomot vette, a tórát, s a Berger kántort, s aki a kántorhoz egy szép hangot is szeretett volna venni egy bicikliért.

Meg-megállt. Egyre hevesebben, s nyugtalanabban kezdte vakargatni tarkóját.

Bámultam őt. Tízéves fejjel csak bámulhattam. Azt nem hittem már, hogy játszik velem, csak figyeltem, s nem értettem. Szorongtam, s éreztem, hogy megint nem lesz enyém a bicikli, hogy valami történik a Rosenholzban, ami ellen mit tegyék?

A kigyulladó lámpások fényénél kutató, komor tekintetekkel egyre nehezebben ment előttem Rosenholz. Már odaértünk a raktár mélyére, ahol a biciklik állottak a fogasokon.

Akkor megfordult s rámnézett:

— Az ördög vigyen el! — mondotta — hát odaadjam neked ezt a biciklit? Egy egész biciklit?

De már elfojtott harag volt az arcán.

Értelmetlenül báméskodtam rá.

— Most már megint haragszol? Miért haragszol?

Nem felelt, csak körülhordozta tekintetét a raktár értékein.

Akkor valami isteni sugallattól megtaszítva, szorongva kérdeztem:

— Talán énekeljek valamit?

Rámnézett szigorúan:

— No nézd a ravasz taknyost!

De én már énekeltem. A fülledt, meleg, mély raktárban, a fűszerszagú, szent nagy ládák és csomagok közt, valami nagyon meghatót akartam énekelni, a Neilát kezdtem. Rosenholz pedig fel-alá járt a biciklik közt. De a csomagok, a szent ládák nem akartak összezsugorodni a szemei előtt az ének hallatára. Rámlegyintett:

— Hallgass!

Elhallgattam. — Ő pedig dühösen letépett egy poros biciklit a fogasról, s odavágta elém, csak úgy roppant:

— No, takarodj!

Iszkoltam a biciklivel. Csak a raktár kijáratánál néztem vissza rá, mint valami tüneményre, amint ott állt az ő másik templomában, eltorzult, vaskos piros fejét hevesen vakargatva.

A bicikli ócska volt és rozsdás. Ösztönös mozdulattal a legrosszabbikat adta oda.

De a következő szombaton már újra vidáman, s pirosan kiabált oda nekem, mikor a frigyszekrény előtt énekeltem:

— Gyere be holnap! Aztán majd kicserélem!

De soha többé be nem mentem hozzá.

Budapest

Pap Károly

Közli: PETRÁNYI ILONA